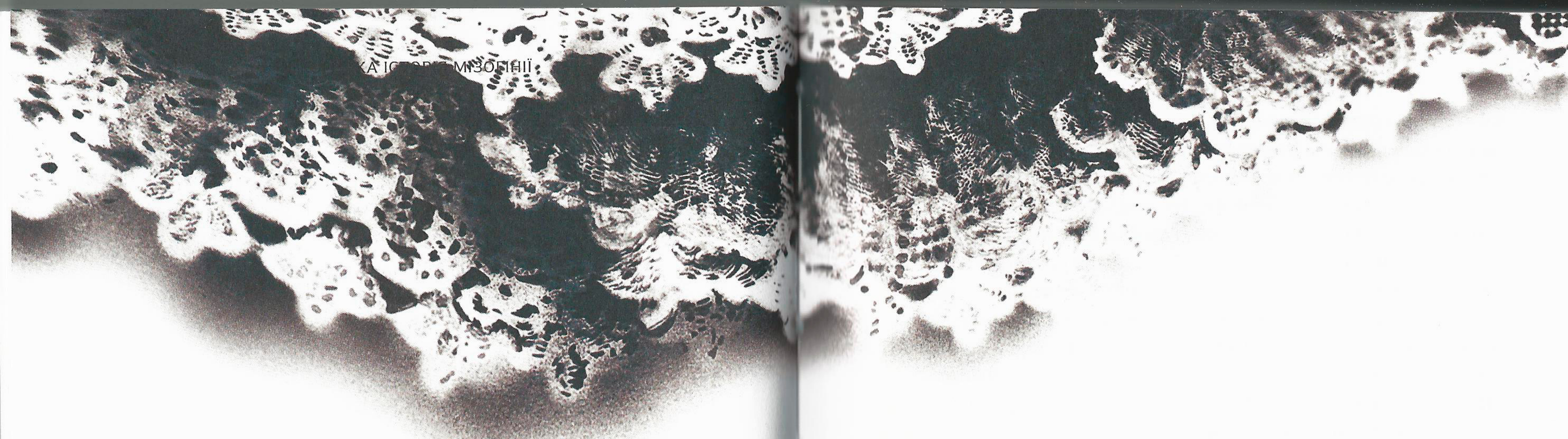

ДЖЕК ГОЛЛАНД — шанований автор і журналіст, відомий, зокрема, своїми оглядами північноірландської політики. Він виріс у Белфасті (де навчався в Шеймаса Гіні) і працював із Джеремі Паксманом та іншими видатними журналістами на BBC Belfast у період створення фундаментальних програм про поточні події. Голланд опублікував чотири романи та сім нонфікшн робіт, більшість із яких стосуються політики та тероризму в Північній Ірландії, серед них — бестселер *“Фенікс: поліція тіней”*.

На жаль, Джек Голланд помер від раку у 2004 році, щойно завершивши роботу над рукописом *“Мізогінії”*. По його смерті родина письменника отримала листи з висловленням пошани від державних діячів, зокрема від Теда Кеннеді та Гілларі Клінтон, які часто покладалися на Голландів збалансований аналіз ірландської політики.

ЗМІСТ

<i>Передмова до українського видання</i>	9
<i>Передмова до британського видання</i>	21
<i>Вступ</i>	27
I Пандорині дочки	39
II Жінки біля воріт: мізогінія в Стародавньому Римі	65
III Божественне втручання: мізогінія і розвиток християнства	97
IV Від Цариці Небесної до дияволиці	125
V Прекрасний новий світ: література, мізогінія і розвиток модерну	157
VI Секрети вікторіанців	193
VII Мізогінія в добу надлюдини	233
VIII Політики тіла	261
IX Висновки: осмислення мізогінії	293
<i>Подяки до британського видання</i>	311
<i>Подяки до українського видання</i>	312
<i>Додаткова література</i>	314
<i>Примітки</i>	318
<i>Показчик</i>	336

КА ІСТОРИЯ МІЗОГІНІЇ

ПЕРЕДМОВА ДО УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ

— *Нравица-не нравица — садись, моя красавица!* — переді мною пихкав “прилуками”, бравадно посміхаючись і переминаючись із ноги на ногу, чолов’яга в розтягнутих довкола колін спортивках, розхристаній на грудях сорочці й темно-сірій рибацькій жилетці, рясно розцяцькованій кишенями, з робочими і не дуже блискавками та плямами чи то від мазути, чи то від бутербродів із ковбасою, чи від того й іншого разом. З кожним його словом у мій бік віяло сумішшю цигаркового диму і тухлих яєць.

Нагороджуючи незнайому жінку таким небувало вишуканим компліментом і запрошенням водночас, мій випадковий співрозмовник навіть не підняв на мене очі. Погляд “рибалки” був прикутий до моєї руки, у якій я простягала йому хрустку, щойно з банкомата, купюру з “батьком Тарасом”. Вісімдесят п’ять гривень із цієї сотні були оплатою за проїзд у міжміській маршрутці, якою я щодня добираюся з села, де проживаю, у Київ, де працюю.

Його фраза застала мене зненацька, і від неочікуваності мої пальці затрималися на шиї молодого Шевченка на кілька секунд довше — водієві маршруткі, що годився мені в батьки, все ж таки довелося поглянути мені в обличчя, здивовано висмикуючи гроші, які я чітко зажала в руці й не відпускала.

О, ця ситуація далеко не найгірша з тих, що траплялися зі мною за роки мого кочування між містом і селом. У домаршрутну еру, коли дістатися домівки можна було лише автостопом, одного зимового вечора було, що мене ледь не виштовхували з авто на середині шляху, коли я відмовилася розраховуватися за проїзд “натурою”, і навпаки — блокували двері, коли я благала висадити мене тут і зараз, не бажаючи споглядати, як водій однією рукою кермує, а іншою пестить свій непрохано оголений ерегований пеніс. “І якого милого, по-твоему, я тебе везу?!” — агресивно кидався до мене (на щастя, лише словами) перший чоловік. “Я не зроблю тобі нічого злого. Ти тільки подивись! Скажи, що він гарний...” — майже вимолював моєї уваги до свого члена другий.

Тож так, справді, поточна ситуація — не найгірша. Ба більше — навіть не входить до десятки найбільш кріпових. Але з якоїсь причини ця фраза мене сильно зачепила.

— Негарна у вас приказка, — відказала я, пильно вдивляючись в обличчя водія маршруткі і відпускаючи нарешті 100-гривневу купюру (не заслужив Шевченко на таку наругу та й не за ту горлянку мені зараз хотілося потриматися).

— Гарна? — бадьоро перепитав він, підморгуючи. “Рибалка”, напевно, не розчув заперечну частку “не” в післяробочій метушні київської околиці, де туди-сюди в пошуках потрібної маршруткі снували тисячі людей, а сотні машин вишикувалися в чергу на виїзд за місто й рвали свої клаксони, кваплячи тих, кому пощастило опинитися попереду. Мою сотню чоловік уже припасував до решти Шевченків, Франків, Грушевських і кількох одиноких Лесь у стосі різнорідних купюр, затиснутих чорним біндером, що він тримав у руках.

— Ні! — гучніше відказала я, жалячи його поглядом, як кропивою. Знітившись, той трішки позадкував і опустив очі додолу, роблячи вигляд, що зосереджено рахує гроші. За три

секунди, зціпивши в пожовклих зубах цигарку, він мовчки тицьнув мені решту, а потім різко розвернувся спиною, нервово висмикнув недопалок із рота, сплюнув на тротуар собі ж під ноги й рушив геть. Продовжувати розмову стало ні з ким.

Займаючи місце в майже порожній маршрутці, я зауважила, що наша коротка словесна перепалка з водієм мала кількох свідків, яких я раніше не помітила. Дві жінки, старші від мене, що сиділи глибше в салоні, весело реготали з почутого. У цьому я переконалася, зловивши на собі їхні глузливо-поблажливі погляди. Мої щоки різко спалахнули багряним рум'янцем, який ще довго палив мене зсередини, підіймаючи з глибоких нетрів на поверхню іскри обурення, сорому і відчаю водночас.

Ігноруючи присутність сусідок і решти пасажирів, які поступово заповнювали маршрутку, я відхилила фіранку та прихилилася виском до прохолодного вікна, пірнувши з головою в міркування, які не залишали мене байдужою повсякчас, а від початку повномасштабного нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 року почали хвилювати мене не на жарт.

Мені йшлося про прокрустове ложе, у яке сторіччями — і книга Джека Голланда, яку ви тримаєте в руках, тому яскраве свідчення — намагаються вкласти жінок, абсолютно не цікавлячись їхньою думкою, власним баченням самої себе і свого місця у світі. Бо ж *нравіца-не нравіца*, а ти маєш відповідати формальному загальноприйнятому шаблону. І в жодному разі не порушувати його межі, кидаючи виклик усталеному суспільному сприйняттю, що дедалі більше працює як якір, силоміць утримуючи нас у минулому, подалі від прогресу.

Щиро кажучи, особисто мене завжди дужче бентежив канон ідеальної жінки, нав'язаний нам сімома десятиріччями совецької окупації України, — той, за якого вона з невтомним завзяттям поєднує і родину, і роботу, і участь у житті громади, а головне — не має права поскаржитися і відпочити, бо ж “всім важко, але от Света/Зіна/Валя (підставте ім'я на власний розсуд) чудово справляється і не ние, як ти”.

Ідеальна совецька жінка залишається добропорядною дружиною, вправною господинею й турботливою мамою, виконуючи свої традиційні ролі (і тут їй у поміч кухарські рецепти для

смачних обідів, викрійки одягу, медичні поради для лікування всієї родини, педагогічні рекомендації щодо правильного виховання дітей тощо, щедро наштамповані в журналі “*Советська жінка*”), втім все-таки більше тяжіє до станка, аніж до печі. У колхозі, на фабриці чи заводі — куди б її не занесло прагнення професійної самореалізації, яке за царизму було обмежене (чи то пак — скрута, що ставила під загрозу саме існування людини, і стаття за “*тунеядство*” в советському кримінальному законодавстві), вона не просто трудівниця. Вона — ударниця, передовиця, стаханівка, героїня соціалістичної праці! А після роботи ще й громадська діячка, бо хтось же має вести різноманітні гуртки самоосвіти, політичної грамотності, санітарної оборони, понавигадувані комуністами після большевицького перевороту в Петрограді й захоплення ними влади на теренах колишньої Російської імперії.

Цей образ згодовували “єдиному советському народу” на всіх політінформаціях, на сторінках газет та з кіноекранів. Одним із прикладів такої політики є відверто пропагандистський фільм “*Член правительства*” (1939), знятий на кіностудії “*Ленфільм*”. Він розповідає історію біднячки Сані, яка ледь не з 5 літ наймитувала в “куркулів”, а згодом зробила приголомшливу кар’єру — стала не абиким, а шанованою депутаткою *Верховного Совета СССР* Александрою Грігор’євною Соколовою.

Назва стрічки дещо вводять в оману, адже членство в уряді і в парламенті — то таки різні речі, втім, можливо, це був своєрідний натяк на подальшу перспективу, що відкривалася перед героїнею. Як-не-як, саме в 1939 році, коли знімали цей фільм, у советському уряді з’явилася перша жінка-міністерка: у січні Поліна Жемчужина, дружина В’ячеслава Молотова, очолила Наркомат рибної промисловості СССР (щоправда, перебувала на цій посаді менше року).

За сюжетом стрічки, путівкою в краще життя для малограмотної, затурканої чоловіковими заздощами, ревнощами та рукоприкладством Сані Соколової стали відвідування *женських собраний* і вступ до колхозу, утвореного після розкуркулення її односельців. Дуже швидко, з подачі секретаря райкома Блінова, вона стала головою колхозу, змінивши на цій посаді

безтолкового й нечистого на руку пияка Телегіна. Під її керівництвом господарство розквітло. Повіддавати багатотисячні борги, побудувати свинарники, корівники й склади для зерна, звести в селі електростанцію й дев’ятирічну школу, обзавестися власними агрономом і медсестрою — немає нічого, що могло б зупинити поступ уперед советської жінки. Їй усе до снаги! Як дуже треба, то й молодят замість попа повінчає.

— *Неровна стаім!* — кинув Сані її чоловік Єфім в одному з епізодів стрічки, перш ніж грюкнути дверима перед обличчям дружини. Не чуючи від нього нічого, крім презирливого “*знай свайо место, баба*”, жінка не надто розраховувала на його підтримку. Проте й не очікувала, що він покине її з двома малолітніми дітьми на руках.

— *Дура! В ноги кідайся! Бросім!* — так підбадьорювала доньку її літня мама, підкріпивши свої слова міцним запотилічником. Але сльози й благання Сані були марними.

Єфім Соколов був не єдиним чоловіком, чиему самолюбству було мультко від факту, що жінка може займати керівну посаду. У колхозі вистачало кадрів із твердими переконаннями, що місце жінки — біля печі. Її рішення саботували, плели підкилимні інтриги, звинувачуючи в окозамилюванні, а одного разу на Саню навіть здійснили замах: місцевий агроном вистрілив їй у спину після того, як вона вказала йому на двері.

— *Таваріщі депутати! Вот стаю я перед вамі — прастая руская баба. Мужем бітая. Папамі пуганая. Врагамі стреляная. Живучая!* — виголошувала на сцені за парламентською трибуною свою першу промову новоспечена депутатка Александра Грігор’євна Соколова, якій пощастило-таки вижити після замаху. — *Стаю я і думаю: зачем я здесь? Это правадіть величайшиє в міре закони — ета ж панятна-та... Ех, жалка мне толька, што прайшла мая моладасть на чюжом поле, на хазяйскіх гаршках, на мужніх кулаках — ну, чево там гаваріть... Глежу я щас толька на свайо щастье. Глежу і верю: может і майо славечько в закон-та ляжет!*

На кожне її речення учасники засідання Верховного Совета СССР вибухали оплесками. Найгучніші ж овації жінка зірвала, звісно, насамкінець виступу, завершивши його так: “*Подняли*

нас сюда... вот і мене, вот на ету, на трибуну партія і совецкая наша власть! Так будем же біца за ніх... до самава нашева смертнава часу!”

— *Іш ти куда пріганула! І апать двадцать пять*, — стоячи серед хліву, скрушно хитав головою в бік дружини Єфім Соколов, який урешті повернувся в родину після кількох років розлуки. — *Но, канешно, не завтра уміраць — я тебя даганю!* — заспокоював він власне его, спостерігаючи, як “член правительствва”, присівши в білому халаті на ослінчик, енергійно смикає за дійки чорно-рябу корову, а та, крім молока, дає їй також ляпаси, мотіляючи урізнобіч хвостом.

Геппі енд: наймичка Саня не лише зробила кар’єру — професійну і громадську, але й зберегла сім’ю.

На перший погляд, перед нами — ніщо інше, як жіноча історія успіху. Успіху, що, проте, не викликає нічого іншого, крім огиди. Бо пам’ятаючи про масові жіночі бунти (так звані “бабські волинки”), які прокотилися українськими територіями на початку 1930-х років у відповідь на примусові конфіскації землі та майна з боку совецької влади, неможливо сприймати якомсь інакше фільм, що ставить жінкам у приклад “активную учасніцу колхозного строїтельствва”, яке обернулося для України однією з найстрашніших у нашій історії трагедій — Голодомором. Бо розуміючи, що рівноправ’я по-совецьки звільнило жінок від “домашнього рабства” хіба тільки на словах, а насправді — загнало ще в більшу кабалу, непомірно помноживши їхнє щоденне навантаження, складно щиро радіти досягненням умовної Сані Соколової, ким би вона не була — колхозницею, вчителькою чи електрозварювальницею на кіровоградському заводі “Красная звезда”.

“Нова жінка”, про народження якої пропагандисти сповіщали з кожної праски, ніколи не була самоціллю советів. Вона — просто засіб, безцінний і водночас майже безкоштовний трудовий ресурс. А її новоздобуті права — не емансипація, а інструмент для задоволення виробничих потреб тоталітарної держави.

Прем’єра фільму “Член правительствва” відбулася 8 березня 1940 року. Повідомляють, що за час прокату стрічки в кінотеатрах вона зібрала біля екранів майже 14,5 мільйонів глядачів

і глядачок. “Подлінно народний фільм”, — так оцінювали історію Сані Соколової на момент її виходу. “Фільм класний, маладому накаленію будет палезна пасматреть” і “геніальний фільм, на все времена, какой би строй в Россіі ні бил”, — такі відгуки на стрічку можна відшукати на російських кінопорталах через 80 років після її появи і, що важливіше, через 30 років після розвалу Совецького Союзу.

Я переконана, що в Україні обмаль людей взагалі обізнані про існування такого видатного шедевр совецького кіномистецтва. А навіть якщо такі і є — то вони далекі від того, щоби співати дитирамби цій “оптимістичній драмі” (як визначає жанр фільму російськомовна “Вікіпедія”), тим більше нині, на десятий рік російсько-української війни.

А втім, нам не потрібно переглядати фільм — досить роззирнутися довкола й буде зрозуміліше, чому мене так бентежить цей совецький ідеал жінки. Бо довкола чимало живих прикладів таких жінок, на чиї плечі звалено непідйомний тягар і які щодня пнуться зі шкіри, щоби задовольнити будь-чий запити: чоловіка, дітей, батьків, інших родичів, роботодавців, друзів, спільноти, залишаючи задоволення власних потреб наостанок. А для цього майже ніколи не знаходиться часу, майже завжди не вистачає ресурсу. І що найжахливіше — це сприймається як норма.

Моя мама — одна з таких жінок. Жінок, які насправді не жили своє життя, а мовчазливо принесли його в жертву. Часом я ловлю її на тому, що цей поведінковий патерн вона намагається передати мені:

“Яка аспірантура? Скільки можна вчитися? Пора вже на роботу!”

“Після закінчення інституту з червоним дипломом я могла обирати, куди їхати працювати за направленням. Але повернулася додому, щоби бути поруч із літнім татом...”

“Немає нічого важливішого в житті, ніж материнство!”

“А ти запитала, чи твій хлопець не проти, щоби ти їхала з подругами в Краків на вікенд?”

Дякую, та моя спадщина інша. Вона про право вибору, рівні можливості і здоровий егоїзм, а не підлеглість жінок, хто б її не диктував, зокрема й інші жінки, як це часом буває.